

Covenant & Conversation

Jonathan Sacks
THE RABBI SACKS LEGACY

RABI LORD JONATHAN SACKS'IN ÖĞRETİ VE YAZILARINDAN

Covenant & Conversation yazılarına sağladıkları ve Harry (Chaim) Schimmel'in anısına adanan cömert sponsorlukları için **Schimmel Ailesi'ne teşekkürlerimizle**. "R. Chaim Schimmel'in Tora'sını, onunla ilk karşılaştığım zamandan beri severim. Sadece yüzeysel gerçeğe değil, alta yatan daha derin gerçeğe olan bağlantısıyla da ilgilenmeye gayret eder. 60 yıldır kendisine eşlik eden olağanüstü eşi **Anna**'yla birlikte, aile, cemaat ve Tora sevgisine adanmış bir yaşam inşa ettiler. Ortaya koydukları örnek yaşamla beni fazlasıyla etkilemiş müstesna bir çift." – Rabi Sacks

Hukat

Moşe Ülkeye Neden Giremeyecekti?

Tora'daki en kafa karıştırıcı, hatta rahatsız edici pasajlardan biridir. Bene Yisrael'e kırk yıl boyunca liderlik etmiş olan sadık çoban Moşe'ye, Yarden Nehri'ni geçerek Vaat Edilmiş Topraklara girecek kadar yaşayamayacağı bildirilmektedir.

Yahudi halkının tarihine Moşe kadar uzun soluklu bir damga vuran başka kimse olmamıştır. Paro'yla yüzleşen, belaları duyuran, halkı Mısır'dan çıkararak, onlara deniz ve çölde liderlik eden ve bir dizi nankörlüklerine maruz kalan; Tanrı'nın Sözü'nü halka getiren ve halk için Tanrı'ya dua eden adamdı Moşe. "Yisrael" ismi, "Tanrı'yla ve insanlarla yüzleşen ve başarılı olan" anlamına gelir. Bu sözler en çok Moşe'yi – adalet tutkusu ve Tanrı'nın Sesi'ne olan aşırı duyarlılığıyla tüm zamanların en büyük lideri olan bu adamı – tanımlar. Ama işte, Moşe lider olarak geçirdiği tüm zaman boyunca varmak için ilerlediği ülkeye giremeyecektir. Neden?

Tora'nın metni bu noktada hem net bir berraklık hem de derin bir belirsizlik içermektedir. Olgular açısından şüphe yoktur. Mısır Çıkışı'ndan bu yana neredeyse kırk yıl geçmiştir. Mısır'ı hatırlayan neslin çoğunluğu ölmüştür. Aynı şekilde Moşe'nin ablası Miryam da. Halk Tsin Çölü'ndeki Kadeş'e gelmiştir ve artık yolculuğun varış noktasına yakındır. Ne var ki yeni kamp yerlerinde kendilerini susuz bulurlar. Şikâyet ederler:

A-Şem'in toplumunu sırf biz ve sürülerimiz ölelim diye neden bu çöle getirdiniz? Bizi neden hiç tahılın, incirin, asmanın ve narın

olmadığı bu berbat yere getirmek üzere Mısır'dan çıkardınız? İçecek su yok!"

Bamidbar 20:4-5

Ses tonu, huysuzluk, hepsi fazlasıyla tanıdık. Bene Yisrael tüm bu zaman boyunca bunlardan pek ayrılamamıştır. Ne var ki, aniden, bir *deja vu* değil, trajedi yaşanır.

Moşe ve Aaron toplumdaki [uzaklaşarak] Buluşma Çadırı'nın girişine geldi ve yüz üstü kapandılar. A-Şem'in Onuru onlara görüldü.

A-Şem Moşe'ye konuşarak şöyle dedi: "Asayı al – sen ve ağabeyin Aaron – ve cemaati topla. Onların gözleri önünde kayaya konuşun ve [kaya] suyunu verecek. Onlar için kayadan su çıkaracak, cemaate ve hayvanlarına içireceksin."

Moşe, [Tanrı'nın] kendisine emretmiş olduğu üzere, asayı A-Şem'in huzurundan aldı. Moşe ve Aaron toplumu kayanın önüne topladılar. [Moşe] onlara "Dinleyin şimdi ey asiler! Size bu kayadan mı su çıkaralım?" dedi?

Sonra Moşe elini kaldırdı ve kayaya asasıyla iki kez vurdu. Bol su fışkırdı; ve cemaat ve hayvanları içti.

Ancak A-Şem, Moşe ve Aaron'a "Kutsiyetimi Bene Yisrael'in gözleri önünde ortaya koyacak şekilde Bana inanmadığınız için bu toplumu onlara verdiğim ülkeye siz getirmeyeceksiniz!"

Bamidbar 20:6-12

Moşe neyi yanlış yapmıştı? Günahı neydi? Yapmak üzere Tanrı tarafından gönderilmiş

olduğu görevin sonucunu görme ayrıcalığına sahip olamaması anlamına gelen bu kadar büyük bir cezayı hangi ihlal gerektirebilirdi?

Açıklama otoriteleri arasında bu kadar çok ihtilafa neden olan başka pek az bölüm vardır. Otoritelerin her biri kendi açıklamasını sunmakta ve diğer açıklamalara meydan okumaktadır. Bu konudaki hipotezler o kadar çoktur ki on dokuzuncu yüzyılda yaşamış İtalyan açıklama otoritesi Rabi Şemuel David Luzzatto "Moşe [sadece] bir günah işledi, ama açıklama otoriteleri, her biri yeni bir suç icat ederek onu on üç veya daha fazla günahla itham ettiler!" demekten kendini alamamıştı. Çağdaş bir otorite (Rabi Aaron Rother, *Şaare Aaron*) konuya yönelik tam yirmi beş yaklaşım listelemiştir ve bundan çok daha fazlası da vardır.

En önemlileri şunlardır: Raşi, en basit ve en çok bilinen açıklaması sunar ve Moşe'nin günahının, kayaya konuşmak yerine vurmasında yattığını söyler. Şayet Moşe kendisine emredildiği şekilde yapsaydı, halk unutamayacağı bir ders öğrenecekti: "Bir kaya ki, ne konuşur, ne duyar, ne de geçime ihtiyacı vardır, o bile Tanrı'nın Sözü'ne itaat ediyorsa, bizim de haydi haydi etmemiz gerekir!"

Rambam (Maimonides) Moşe'nin günahının, öfkesinde - "Dinleyin şimdi ey asiler!" şeklindeki aşırıya kaçan sözlerinde - yattığı görüşündedir. Şüphesiz, diğer herhangi biri söz konusu olsaydı, bu basit bir ihlal sayılırdı. Ancak bir insan ne kadar büyükse, Tanrı'nın onun için belirlediği standartlar da o kadar hoşgörüsüz olur. Moşe yalnızca bir lider değil, Bene Yisrael'in üstün rol modeliydi. Halk, onun davranışını gördüğünde, öfkeye kapılmaya izin verildiği - hatta belki de Tanrı'nın, aslında onlara öfkeli olmamasına rağmen, öyle olduğu - izlenimini edinebilirdi.

Ramban (Nahmanides), Rabenu Hananel'in bir önermesini takip ederek, günahın "Size bu kayadan mı su çıkaralım?" sözlerinde yattığını söyler. Zira bu sözler, meselenin, Tanrısal mucize ve lütuftan ziyade insani kabiliyet olduğunu ima etmektedir.

Rabi Yosef Albo ve başkaları (İbn Ezra dâhil), günahın, Moşe ile Aaron'un, Tanrı'nın, dualarına cevap vereceğine duydukları güvenle sağlam durmak yerine cemaatten kaçarak yüz üstü yere kapanmalarında yattığı görüşündedir.

Abravanel dâhice bir önermede bulunarak, Moşe ve Aaron'un bu noktada yaptıkları bir şey için cezalandırılmadıklarını belirtir. Daha ziyade, kabahatleri uzak bir geçmişe dayanmaktaydı. Aaron, Altın Buzağı'yı yaparak günah işlemişti. Moşe casusları göndermekle günah işlemişti. Ülkeye girme ayrıcalığına sahip olamamalarının sebepleri bunlardı. Ancak onurlarını korumak için günahları metinde açıkça belirtilmemiştir. Kayanın başında yaptıkları eylemler, altta yatan nedenden çok, birer yan sebeptir (bir kasırga, bir köprü'nün yıkılmasında bir yan sebep teşkil edebilir; ancak altta yatan sebep, köprü'nün kendisindeki yapısal bir zayıflıktır).

Daha yakın dönemde, Rav Şah z.t.s.l., Moşe'nin halkı azarlamakta haklı olabileceği, ancak olayların sıralamasında hataya düştüğü önermesinde bulunmuştur. Moşe önce onlara su vererek Tanrı'nın hem gücünü hem de takdirini göstermeliydi. Ve ancak bundan sonra, onlar su içmeyi tamamlayınca onları azarlamalıydı.

Ancak zorluklar yerli yerindedir. Öncelikle; bizzat Moşe'nin belirttiğine göre Tanrı'nın onun ülkeye girmesini reddetme sebebi, O'nun sadece Moşe'ye değil, doğrudan halka öfkelenmiş olmasıdır:

O zaman A-Şem'e yalvarmıştım: "Ey Tanrı A-Şem! Büyüklüğünü ve kuvvetli Elini kuluna göstermeye başlamıştın; öyle ki, göklerde ve yeryüzünde hangi güç Senin yaptıkların ve kudretli eylemlerin gibisini yapabilir! Lütfen, [izin ver, nehri] geçeyim ve Yarden'in ötesindeki iyi ülkeyi, iyi dağlık bölgeyi ve Levanon'u göreyim." Ancak A-Şem, sizin yüzünüzden bana öfkelenmedi ve beni dinlemedi.

Devarim 3:23

Benzer şekilde Teilim'de şöyle yazılıdır:

Meriva Suları'nda [O'nu] öfkelenlendirdiler ve Moşe'ye kötü oldu onların yüzünden.

Teilim 106:32

İkincisi: Moşe'nin günahını ne şekilde tanımlarsak tanımlayalım, hâlâ günahla cezası arasında bir orantısızlık vardır. Tanrı, Moşe'nin duaları sebebiyle Bene Yisrael'i affetmiştir. Moşe'yi de affedemez miydi? Onu yaşam boyu gayretlerinin tamama ermesini görmekten mahrum bırakmak, hak etmediği kadar ağır bir ceza gibi görünmektedir. Talmud'a göre, melekler Rabi Akiva'nın ölümüne tanık oldukları zaman "Tora bu ve ödülü bu mu?" demişlerdi. Aynı soruyu Moşe hakkında da sormuş olabilirler.

Üçüncüsü, şu dikkat çekici gerçektir: Benzer koşullarda meydana gelen önceki bir olayda Tanrı, Moşe'ye özellikle, esasını alıp kayaya vurmasını, yani tam da şimdi Moşe'nin cezalandırılmasına sebep olan (Raşi'ye ve başka birçoklarına göre) eylemi yapmasını söylemişti:

Ancak halk susamıştı. Moşe'ye karşı şikâyete başladı: "Bizi Mısır'dan neden çıkardın?" dedi. "Beni, çocuklarımı ve sürülerimi susuzluktan öldürmek için mi?" Moşe *A-Şem'*e haykırarak "Ne yapayım bu halka? Birazdan beni taşılayacaklar!" dedi. *A-Şem* Moşe'ye cevap verdi: "Halkın önüne geç ve yanına Yisrael'in ileri gelenlerinden bazılarını al. Nil'i vurmakta kullandığın asanı da eline al ve git. Senden önce orada, Horev'deki kayanın başında duruyor olacağım. Kayaya vur; su çıkacak ve halk içecek."

Şemot 17:3-6

İnsanın bu kadar tartışılan bir metin için yeni bir açıklama önerme riskini alması son derece derin bir tereddüdü beraberinde getirir; ancak tüm bu olaya ve aksi takdirde içine nüfuz edilmesi güç bir gizem gibi görünen bu duruma anlam verecek bir bakış şekli olabilir.

Talmud (Avoda Zara 5a), Reş Lakiş'in şu sözlerini kaydeder:

"Bu, Adam'ın nesillerinin kitabıdır" (Bereşit 5:1) pasuğunun anlamı nedir? Adam'ın bir kitabı mı vardı ki? Daha ziyade bu, Kutsal ve Mübarek Tanrı'nın, Adam'a her nesli ve

tefsircilerini, her nesli ve hahamlarını, her nesli ve liderlerini [önceden] gösterdiğini öğretir.

Yahudiliğin en çarpıcı özelliklerinden biri, merkezde, tüm tarihe egemen olan tek bir simanın – tek bir kurucunun – olmamasıdır. Aksine, her çağ kendi liderlerini çıkarmıştır ve bu liderler, yalnızca kişilik açısından değil, uyguladıkları liderlik tarzı açısından da birbirinden farklıydı. Başta ataların ve annelerin dönemi vardı. Sonra Moşe ve öğrencisi Yeoşua geldi. Onları, rolleri adli olmaktan çok askeri nitelik taşısa da, genel olarak "Hâkimler" diye anılan bir dizi lider izledi. Şaul'la birlikte monarşi doğdu – ama o zaman bile tek lider kral değildi; peygamberler ve Koenler de vardı. Ezra'yla birlikte yeni bir sima ortaya çıktı: *Sofer*, yani "yazıcı"; kahraman olarak görülen öğretmen. Sonra Hahamlar – *alaha* ve *agada* ustaları – geldi. Mişna dönemi boyunca Yahudi halkının lideri Nasi unvanıyla bilinirdi (daha ileride, Babil'de bu unvan, *Reş Galuta*, yani "Diaspora'nın Baş" olarak değişecekti). Hatam *Sofer*, bir Soru-Cevap eserinde (*Orah Hayim* 12), her ne kadar Nasi bir Haham idiye de, eğitimsel ve manevi olduğu kadar siyasi bir role de sahip olduğunu kaydeder. Doğrusu Nasi, vekil kral konumundaydı. Ortaçağ, yeni başka rollerin ortaya çıkışına sahne olmuştur: tefsirciler, *alahayı* sistematik bir şekilde belirleyip kodlaştıranlar, filozoflar, şairler ve bunların yanında, bazıları rabinik, bazıları sivil, bazıları her ikisinin birleşimi olan çok zengin bir yelpazede liderlik yapıları olmuştur.

Liderlik, zamanın koşullarının bir ürünüdür. Tora'nın "kendi nesillerinde kusursuzdu" sözleriyle tarif ettiği Noah hakkında ünlü bir görüş ayrılığı vardır. Bir görüşe göre Noah daha dürüst bir nesilde yaşasaydı, daha da büyük biri olurdu. Başka bir görüşe göre Noah sadece kendi neslinde büyüktü, ama başka bir nesilde sıradan biri olurdu. Gerçek şudur ki, her nesil, kendisine uygun liderliği ortaya çıkarır. Talmud (Sanedrin 21b), Ezra'nın, şayet Moşe ondan önce gelmeseydi, Tora'yı Yisrael'e getirecek değerde olduğunu

söyler. Başka bir bölümde (Menahot 29b) bizzat Moşe'nin, Tanrı'ya Tora'yı neden kendisi yerine Rabi Akiva aracılığıyla vermediğini sorduğu anlatılır. Tabii ki, tarihteki "falanca şey olsaydı neler olabilirdi?" soruları hakkında bulunabileceğimiz spekülasyonların sonu yoktur, ancak her birimiz dünyaya, bizim seçmiş olmadığımız bir zamanda yerleştiriliriz ve o döneme özgü sınavlar ve sınırlamalar dâhilinde yaşamaktan başka seçeneğimiz yoktur. Bu nedenle bizler liderleri birbiriyle karşılaştırmayız, çünkü onları yargılamakta başvurabileceğimiz zaman-üstü standartlar yoktur. "Moşe kendi neslinde nasıl idiye Yerubaal da kendi neslinde öyleydi. Aaron kendi neslinde nasıl idiye Bedan da kendi neslinde öyleydi. Şemuel kendi neslinde nasıl idiye Yiftah da kendi neslinde öyleydi."

Her çağ kendi liderlerini üretir ve her lider, çağının ürünüdür. Liderlik hakkında belli başlı zaman-üstü doğrular olabilir - ve gerçekten de vardır. Bir lider cesur ve namuslu olmalıdır. Hahamlarımızın söyledikleri üzere, her bir bireye kendine has ihtiyaçları doğrultusunda hitap edebilmelidir. Hepsinin üstünde, bir lider sürekli öğrenmelidir (bir kral "hayatının tüm günlerinde" Tora öğrenmelidir). Ancak bunlar gerek şartlardır - yeter şartlar değildir. Bir lider zamanın - bu anın, bu neslin, bir halkın uzun tarihinin bu bölümünün - gereklerine duyarlı olmalıdır. Ve en büyük lider bile, kendisi belirli bir nesle ait olduğundan, farklı bir neslin gereklerine cevap veremez. Bu bir başarısızlık değildir. İnsanlığın varoluşsal bir şartıdır. Moşe ve kaya konusundaki dikkate değer gerçek, Moşe'nin emsal olayı gözlemleme şeklidir. Kırk yıla yakın bir süre önce, benzer koşullar altında Tanrı ona esasını alıp kayaya vurmasını söylemişti. Aynı şekilde şimdi de Tanrı ona esasını almasını söylemiştir. Belli ki Moşe kendisine bu kez de önceki seferde olduğu gibi davranması talimatı verildiği sonucunu çıkarmıştır ki yaptığı da budur. Kayaya vurur. Ancak anlamadığı bir şey vardır ki o da zamanın, temel bir ayrıntı açısından değişmiş olduğudur. Moşe şimdi yeni bir neslin

karşısındadır. İlk başta yüzleştigi halk, hayatlarının büyük bölümünü Mısır'da birer köle olarak geçirmiş insanlardan oluşuyordu. Şimdi karşısında olanlarsa çölde özgürlük içinde doğmuşlardı.

Kölelerle özgür insanlar arasında kritik bir fark vardır. Köleler emirlere yanıt verir. Özgür insan ise öyle değildir. Eğitilmeli, bilgilendirilmeli, öğrenmesi sağlanmalıdır - çünkü öyle olmazsa, sorumluluk almayı öğrenmeyecektir. Köleler bir sopanın vurmak için kullanıldığını anlar. Köle sahipleri, itaati bu şekilde dayatır. Gerçekten de Moşe'nin kendi halkıyla ilk karşılaşması böyle olmuş, kendisi bir Mısırlının bir İbrani'yi dövmesine tanık olmuştu. Ancak özgür insanlara vurulmamalıdır. Onlar güce değil, iknaya yanıt verirler. Onlara konuşmak gerekir. Moşe'nin duyamadığı - aslına bakılırsa anlayamadığı - şey, Tanrı'nın o zamanki ve şimdiki emirleri arasındaki farkın ("kayaya vur" ve "kayaya konuş") önem taşıyor olduğuydu. Bu durumların her birindeki sembolizm iki farklı neslin zihniyetlerine göre incelikte ayarlanmıştı. Bir köleye vurulur, ama özgür bir insana *konuşulur*.

Moşe'nin bu farkı ayırt edememesi bir başarısızlık değildi; hele bir günah, hiç değildi. Sadece fani olduğu gerçeğinin kaçınılmaz bir sonucuuydu. Köleleri özgürlüğe götürmeye kabil biri, özgür insanları çöldeki göçebe bir mevcudiyetten bir ülkenin fethine ve iskânına götürebilecek biriyle aynı değildir. Bunlar liderin aşması gereken farklı zorluklardır ve farklı liderlik türlerini gerektirirler. Doğrusu, kısa bir yolculuğun nasıl olup da kırk yıl tuttuğuna dair Tora'daki anlatımın bütünü bize tam da bu gerçeği öğretmektedir. Büyük bir değişim bir gecede gerçekleşmez. Bir nesilden daha uzun sürer - ve bu nedenle birden fazla lider tipini gerektirir. Moşe bir Yeoşua haline gelemeydi; tıpkı Yeoşua'nın başka bir Moşe olamayacak olması gibi. Bir kriz anında Moşe'nin kırk yıl öncesinde uygun olabilecek bir eyleme başvurmuş olması, liderliği yeni bir nesle devretme zamanının geldiğini gösteriyordu. Moşe'nin bu gerçeği görüp Tanrı'dan kendisine bir halef tayin

etmesini isteme inisiyatifi almış olması da onun büyüklüğünün bir işaretidir.

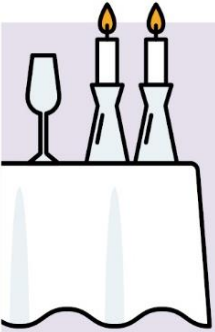
Eğer bu yorum doğruysa, o zaman Moşe günah işlememiştir; cezalandırılmamıştır da. Şüphesiz, Tora günah ifade eden bir dil kullanmaktadır (“Bana inanmadınız”, “Bana baş kaldırdınız”, “Bana itaatsizlik ettiniz”, “Beni kutsal kılmadınız”). Ancak bu ifadeler, bazı açıklama otoritelerinin önerdiği üzere (bkz. Abravanel’in verdiği onuncu açıklama ve Luzzatto’nun açıklaması), Moşe ve Aaron’a değil, halka ve olayın bütününe yönelik söylenmiş olabilir. Ve bu, Moşe’nin “A-Şem sizin yüzünüzden bana öfkeleni” demesinin sebebini de açıklayacaktır.

Moşe’nin Vaat Edilmiş Topraklara giremeyecek olması bir ceza değil, onun (ve bizim) faniliğimizin kaçınılmaz sonuçlarından biridir. Bu olayın özellikle, Kızıl İnek ve ölümle temastan sonraki arınma prosedürüyle başlayan Hukat peraşasında meydana gelmesinin sebebi de açıktır. Bunun neden Moşe ve Aaron’un ablası Miryam’ın ölümünden hemen sonra meydana geldiğini de anlamaktayız. Burada kanun ve hikâye, ölümün kaçınılmazlığı ve yaşamın devamlılığı üzerine bir grup varyasyonla ince bir şekilde birbirine dokunmuştur. Her birimiz için, ne kadar uzun yaşarsak yaşayalım, ne kadar uzaklara yolculuk edersek edelim, geçemeyeceğimiz bir Yarden vardır. “Görevi tamamlaman beklenmiyor” demişti Rabi Tarfon, “ama kendini ondan muaf da tutamazsın”. Ancak bu, doğası gereği trajik

değildir. Bizim başladıklarımızı başkaları tamamlayacaktır – eğer onlara bunu nasıl yapacaklarını öğrettiyse.

Moşe büyük bir liderdi, tüm zamanların en büyüğüydü. Fakat aynı zamanda en büyük öğretmendi de. Aradaki fark, liderliğinin kırk yıl sürmüş, öğretilerininse üç bin yılı aşkın süredir devam ediyor olmasıdır (yeri gelmişken, ondan “liderimiz Moşe” değil, *Moşe Rabenu*, “öğretmenimiz Moşe” diye bahsetmemizin sebebi budur). Bu, onun liderliğinin değerini düşürmekte değildir; aksine, yükseltmektedir. Şayet Moşe yalnız öğretmiş ve liderlik etmemiş olsaydı, Bene Yisrael Mısır’dan çıkamayacaklardı. Kayanın mesajı liderliğin önemli olmaması değildir: liderliğin kendi dönemiyle sınırlı kalması gerektiğidir. Bir öğretmen, antik metinlerin ve uzak ümitlerin dünyasında yaşayabilir, ancak bir lider, çağının müziğini dinlemeli ve şimdinin ihtiyaç ve olanaklarına odaklanmalıdır.

Büyük liderler, bir halkın geçmişi hakkında bilgili ve onun ideal geleceğine adanmış olup, ne geçmişte kalmış bir çağa özlem duyarak ne de durduk yere, henüz mümkün olmayan bir geleceğe doğru atılarak, kendi çağdaşlarını, sürgünden özgürlüğe doğru uzanan uzun yolculuğa getirebilenlerdir. Ve Moşe’nin diğer her insandan daha derin bir şekilde anladığı üzere, büyük liderler aynı zamanda, kendi başlamış oldukları işi devam ettirmek üzere arkalarından gelenleri bilgi, beceri ve yetkiyle donatan birer öğretmendir.

Şabat Sofrası İçin Tartışma Soruları

1. Moşe insani bir muhakeme hatası yapmıştı. Bu onun sizin gözünüzdeki etkileyiciliğini azaltıyor mu?
2. Tanah’ta anlatılan olaylarda isimleri geçen diğer liderleri düşünün. Hangilerinin, daha insani görünmelerine yol açan anları olmuştur? Bu anlar onların liderliği hakkında ne anlatmaktadır?
3. Aynı zamanda alçakgönüllü de olmadan gerçekten büyük bir lider olunabilir mi?